





وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

گروه فقه و حقوق اسلامی

پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد

رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

بررسی تطبیقی پیوند عضو در فقه امامیه و حقوق ایران

استاد راهنما:

دکتر رضا فانی

استاد مشاور:

دکتر مرتضی حاجی پور

پژوهشگر:

مهتری بابارحیمی ممقانی

اسفند/۱۳۹۴

تبریز/ایران

تقدیم به

همسر مهربانم کسی که همواره پشت و پناهم بوده و همیشه مهربانانه حمایت کرده و

فرزند دلبندم که صبورانه دوری مرا تحمل کرد.

تشکر و قدردانی

همواره رواست به حکم اخلاق و انسانیت از زحمت کشان و راهنمایان در هر کاری تشکر و قدردانی کرد تا این رسم مهربانی فراموش نگردد. در ابتدا از مادر و پدر ارجمندم کمال تشکر را دارم که از ابتدای تحصیل تا آخرین روز دفاع این پایان نامه حمایت کردند و زحمت بزرگ کردن فرزندم را نیز کشیدند و نیز از همسر مهربان و فرزند عزیزم متشکرم که رنج این مدت را با بزرگواری پذیرا بودند و از استاد عزیزم جناب آقای دکتر رضا فانی که زحمت راهنمایی این پایان نامه را کشیدند متشکرم و نیز از جناب آقای دکتر مرتضی حاجی پور که زحمت مشاوره ی پایان نامه را عهده دار بودند، متشکرم و هم چنین از جناب آقای دکتر زیرک که زحمت داوری این پایان نامه را کشیدند کمال تشکر را دارم و لازم است تشکر ویژه ای داشته باشم از جناب آقای دکتر سلیمی، مدیر گروه رشته فقه و حقوق اسلامی که همواره با راهنمایی های شایان خود مراحل اداری کار را تسریع بخشیدند، و هم چنین از زحمات برادر و خواهر ارجمندم کمال تشکر را دارم و جا دارد از زحمات دوستان عزیزم خانم سمانه مکوندی و سعاد دارم که خالصانه پاسخگوی سوالاتم بودند تشکر نمایم. در آخر از تمامی عزیزانی که به هر نحوی در مراحل نگارش این پایان نامه کمک کردند متشکرم.

فهرست مطالب

عنوان صفحه

مقدمه

۱

بیان مسئله

۲

ضرورت تحقیق

۴

اهداف تحقیق

۵

سوالات تحقیق

۵

فرضیات تحقیق

۵

روش تحقیق

۶

سامان دهی تحقیق

۶

فصل اول - شناسایی موضوع

۱-۱ مفهوم پیوند عضو و انواع آن

۹

۱-۱-۱ مفهوم پیوند عضو از منظر پزشکی

۱۱

۱-۱-۲ مفهوم پیوند عضو از منظر فقهی

۱۲

۱-۱-۳ مفهوم پیوند عضو از منظر حقوقی

۱۳

۱-۲-۱ پیشینه تاریخی پیوند عضو

۱۴

۱-۲-۱-۱ پیشینه تاریخی پیوند عضو در کشورهای غربی

۱۴

۱-۲-۱-۱ انگلیس

۱۴

۱-۲-۱-۲ استرالیا

۱۵

۱-۲-۱-۳ آمریکا

۱۶

۱-۲-۱-۴ کانادا

۱۷

۱-۲-۱-۵ آلمان

۱۸

۱-۲-۱-۶ ایرلند

۱۸

۱-۲-۱-۷ سایر کشورها

۱۸

۱-۲-۲ تاریخچه ی پیوند اعضا در کشور های اسلامی

۱۹

۱-۲-۲-۱ عربستان

۱۹

۱-۲-۲-۱ مصر

۲۰

۱-۲-۲-۱ کویت

۲۰

۱-۲-۲-۱ سوریه

۲۱

۱-۲-۲-۱ جمهوری اسلامی ایران

۲۲

۱-۲-۳ پیشینه تاریخی و سیر تصویب قوانین مربوط به پیوند عضو

۲۳

۱-۳-۱ انواع پیوند عضو

۲۸

۱-۳-۱ پیوند عضو از انسان به انسان

۲۸

۱-۳-۱ پیوند عضو از انسان به خودش

۲۸

۱-۳-۱ پیوند عضو از انسان به انسان دیگر

۲۹

۱-۳-۱ دریافت عضواز نوزاد آنانسفال

۲۹

۱-۳-۲ دریافت عضو از فرد دارای وضعیت پایدار نباتی

۳۰

۱-۳-۲ برداشت عضو از انسان زنده برای پیوند به انسان دیگر

۳۱

۱-۳-۲ برداشت عضو از جسد(متوفی)

۳۲

۱-۳-۲ برداشت عضو از فرد مبتلا به مرگ مغزی

۳۳

۱-۳-۲ پیوند از حیوان به انسان

۳۵

۱-۳-۲ پیوند اعضای مصنوعی به انسان

۳۶

۱-۳-۳ اعضای قابل ترمیم مانند خون و مغز استخوان

۳۷

۱-۳-۳ اعضای غیر قابل ترمیم و جفت

۳۸

۱-۳-۳ اعضای حیاتی(رئیه)

۳۹

۱-۴ برخی پیوند های رایج در ایران و جهان

۳۹

۱-۴-۱ اقرنیه

۴۰

۱-۴-۱ مغز استخوان

۴۲

۱-۴-۱ کبد

۴۴

۱-۴-۱ قلب

۴۶

۱-۴-۶ ریه

..... ۴۷

۱-۴-۷ پانکراس و سلول های جزیره ای

..... ۴۸

۱-۵-۵ ماهیت حقوقی پیوند عضو

..... ۴۹

۱-۵-۲ پیوند عضو در قالب بیع

..... ۵۰

۱-۵-۳ پیوند عضو در قالب هبه

..... ۵۳

۱-۵-۴ پیوند عضو در قالب ماده ۱۰ قانون مدنی

..... ۵۵

فصل دوم نظریه پردازی ها در خصوص پیوند عضو

۲-۱-۱ رابطه انسان با اعضا و جوارح خویش و حدود اختیارات

..... ۵۸

۲-۱-۱ قائلین به سلطه و مالکیت انسان بر بدن خویش

..... ۵۸

۲-۱-۲ دلایل قائلین به سلطه و مالکیت انسان بر بدن خویش

..... ۶۰

۲-۱-۳ قائلین به عدم سلطه و مالکیت انسان بر بدن خویش

..... ۵۹

۲-۱-۴ دلایل قائلین به عدم سلطه و مالکیت انسان بر بدن خویش

..... ۶۰

۲-۲ پیوند عضو از انسان به انسان

..... ۶۱

۲-۲-۱ پیوند عضو از انسان به خودش

..... ۶۱

۲-۲-۱-۱ موضع فقه امامیه در رابطه با پیوند اعضا از انسان به خودش

..... ۶۲

۲-۲-۲ برداشت عضو از انسان زنده برای پیوند به انسان دیگر

..... ۶۶

۲-۲-۲ انواع برداشت عضو از انسان زنده برای پیوند به انسان دیگر

..... ۶۶

۲-۲-۲-۱ موضع فقه امامیه در رابطه با بردشت عضو از انسان زنده برای پیوند به انسان دیگر

..... ۶۶

۲-۲-۲ برداشت عضو پیوندی از جهت احکام اولیه

..... ۶۹

۲-۲-۲-۱ ادله ی قائلین به حرمت

..... ۷۰

۲-۲-۲-۱-۱ حرمت اضرار به نفس

..... ۷۱

۲-۲-۲-۲-۱ تغییر خلقت

..... ۷۲

۲-۲-۲-۲-۱ حرمت مثله کردن

..... ۷۳

۲-۲-۲-۲-۱ حرمت هتک احترام و تذلیل مؤمن

..... ۷۵

۲-۲-۲-۲ فتاوی فقهای قائل به حرمت

..... ۷۶

۲-۲-۲-۳ ادله ی قائلین به جواز

..... ۷۷

.....۷۸.....	۴-۲-۲-۲-۴ فتاوی‌های فقهای قائل به جواز برداشت عضو پیوندی
.....۸۱.....	۴-۲-۲-۲-۴ بررسی مساله ی برداشت عضو پیوندی از جهت احکام ثانویه:
.....۸۱.....	۴-۲-۲-۲-۴-۱ قاعده تقدم اهم بر مهم
.....۸۳.....	۴-۲-۲-۲-۳ فتاوی‌های فقهای قائل به جواز برداشت عضو پیوندی از جهت احکام ثانویه
.....۸۴.....	۴-۲-۲-۲-۴ رابطه ی احکام اولیه و ثانویه
.....۸۵.....	۴-۲-۲-۲-۵ موضع حقوق ایران در رابطه با برداشت عضو از انسان زنده برای پیوند به انسان دیگر
.....۸۶.....	۴-۲-۲-۳ پیوند عضو از فرد مبتلا به مرگ مغزی
.....۸۶.....	۴-۲-۲-۳-۱ مفهوم مرگ مغزی
.....۸۷.....	۴-۲-۲-۲ علایم و نشانه های بالینی مرگ مغزی
.....۹۱.....	۴-۲-۲-۳ تفاوت مرگ مغزی با مرگ قطعی و طبیعی
.....۹۲.....	۴-۲-۲-۴ انواع برداشت عضو از فرد مبتلا به مرگ مغزی
.....۹۲.....	۴-۲-۲-۵ بررسی مشروعیت یا عدم مشروعیت برداشت عضو از مبتلایان مرگ مغزی از نظر فقه امامیه
.....۹۳.....	۴-۲-۲-۶ دلایل قائلین به جواز برداشت عضو از فرد دچار مرگ مغزی
.....۹۵.....	۴-۲-۲-۷ دلایل قائلین به عدم جواز برداشت عضو از فرد مبتلا به مرگ مغزی
.....۹۶.....	۴-۲-۲-۸ فتاوی‌های معاصر در مورد جواز یا عدم جواز برداشت عضو
.....۹۸.....	۴-۲-۲-۹ نقش و تأثیر وصیت و اعلام رضایت در برداشت عضو
.....۱۰۰.....	۴-۲-۲-۱۰ نقش و تأثیر ولایت در جواز برداشت عضو از مبتلایان به مرگ مغزی
.....۱۰۴.....	۴-۲-۲-۱۱ مشروعیت قطع عضو از مبتلایان مرگ مغزی از نظر حقوق ایران
.....۱۰۵.....	۴-۲-۲-۱۲ قانون پیوند اعضای بیماران فوت شده یا بیمارانی که مرگ مغزی
.....۱۰۵.....	۴-۲-۲-۱۳ آیین نامه اجرایی قانون پیوند اعضا از بیمارانی که مرگ مغزی
.....۱۰۶.....	۴-۲-۲-۱۳ آیین نامه اجرایی قانون پیوند اعضای بیماران فوت شده یا بیمارانی که مرگ مغزی
.....۱۰۸.....	۴-۲-۲-۴ برداشت عضو از جسد (فرد متوفی)
.....۱۰۸.....	۴-۲-۲-۱ مرگ از دیدگاه فقهای امامیه
.....۱۰۹.....	۴-۲-۲-۱-۱ مرگ از منظر آیات
.....۱۱۱.....	۴-۲-۲-۱-۲ مرگ از منظر روایات
.....۱۱۱.....	۴-۲-۲-۲ مرگ از منظر حقوقدانان

.....۱.۱۲.....	۳-۲-۴-۲ مرگ از منظر پزشکی
.....۱.۱۳.....	۱-۵-۲-۲ دیدگاه حقوقدانان در رابطه با برداشت عضو از جسد
.....۱.۱۵.....	۱-۲-۵-۲-۲ اقلین به جواز برداشت عضو از جسد
.....۱.۱۶.....	۱-۲-۵-۲-۲ فتاوی فقهای قائل به مشروعیت برداشت عضو از جسد برای پیوند عضو
.....۱.۱۷.....	۲-۲-۵-۲-۲ مخالفین برداشت عضو از جسد برای پیوند
.....۱.۱۷.....	۱-۲-۵-۲-۲ ادله ی مخالفین برداشت عضو از جسد
.....۱.۱۹.....	۶-۲-۲ پیوند اعضای محکومان به حد و قصاص
.....۱.۲۰.....	۱-۶-۲-۲ دیدگاه فقه امامیه در رابطه با پیوند اعضای محکومان به حدود و قصاص
.....۱.۲۲.....	۳-۲ پیوند عضو از حیوان به انسان
.....۱.۲۳.....	۱-۳-۲ بررسی دیدگاه فقه امامیه در مورد پیوند عضو از حیوان به انسان
.....۱.۲۴.....	۲-۳-۲ بررسی دیدگاه حقوق ایران در مورد پیوند عضو از حیوان به انسان
.....۱.۲۵.....	۴-۲ پیوند اعضای مصنوعی به انسان
.....۱.۲۵.....	۱-۴-۲ رویکرد فقه امامیه در رابطه با پیوند اعضای مصنوعی به انسان
.....۱.۲۷.....	۲-۴-۲ رویکرد حقوق ایران در رابطه با پیوند اعضای مصنوعی به انسان
.....۱.۲۷.....	نتیجه گیری و پیشنهادها
.....۱.۲۹.....	منابع و مأخذ

چکیده

یکی از مسائل مهم علم پزشکی امروز مسئله ی پیوند اعضا می باشد این مسئله یکی از خدمات ارزشمند عالم پزشکی به بشریت است، که در راستای پاسخگویی انسان به دغدغه ی مهم سلامت انسان بیمار و نجات جان انسان در شرف مرگ است. پس از پرداختن به این موضوع باید به سوالاتی از جمله اینکه ماهیت پیوند عضو چیست؟ و رویکرد فقه و حقوق در رابطه با انواع مختلف پیوند عضو چیست؟ پاسخ داد. می توان گفت: شاید به نظر برسد مسئله ی پیوند عضو یک امر تخصصی پزشکی می باشد ولی با ورودش به جامعه ی انسانی رنگ فقهی و حقوقی به خود می گیرد. زیرا فقه و حقوق ارتباط محکمی با جسم و جان انسان ها دارد و هر آن چه درباره ی بدن انسان مطرح می باشد میدان مداخله ی فقه و حقوق است. پس از ذکر این نکته اعلام می داریم پیوند عضو به دو شاخه کلی پیوند از انسان و غیر انسان مطرح می گردد که هر کدام از این انواع به شعبات متعددی تقسیم می گردد و وظیفه فقیه و حقوقدان است که جواز یا عدم جواز هر نوع از انواع پیوند را بررسی نموده و پاسخگوی سوالات پزشکان در این زمینه باشد. حال نظر کلی فقه این است که همه ی اقسام پیوند را به جز پیوند اعضای رئیسه انسان زنده (مثل قلب) به انسان را می پذیرد و حقوق ایران نیز برحسب قانون پیوند اعضای بیماران فوت شده یا بیمارانی که مرگ مغزی آنان مسلم است و آیین نامه اجرایی همان قانون با تایید ضمنی یا سکوتش همه ی اقسام پیوند به جز پیوند اعضای منفرد و حیاتی و پیوند عضو از حیوان را جایز دانسته است. با تحقیقاتی که در این باره در واحدهای فراهم آوری پیوند اعضا در سطح بیمارستان های کشور انجام شد، کاشف به عمل آمد هم اکنون کشور ما از لحاظ پزشکی هیچ مانعی برای انجام انواع پیوند ندارد و همه ی موانع را پشت سر گذاشته است، لیکن تنها مشکلی که در این عرصه رخ می نماید، نبود قوانین متقن و صریحی است که طی کردن این راه پر پیچ و خم را آسان تر بنماید. زیرا گاهاً دیده می شود، انجام پیوندهایی که از نظر پزشکی مشکلی ندارند به دلیل مسائل عرفی و فرهنگی و حقوقی و مذهبی ناممکن می گردد.

کلید واژگان: پیوند عضو، فقه امامیه، حقوق ایران، پزشکی، قانون

امروزه یکی از مسائل مهم و پیچیده‌ی علم پزشکی مسئله‌ی پیوند عضو می‌باشد. این مسئله یعنی پیوند عضو یکی از خدمات ارزشمندی است که علم پزشکی در مسیر تکاملی خود در جهت سلامت و حفظ جان انسان‌ها ارائه نموده است. این پیشرفت دانش پزشکی که در راستای پاسخگویی انسان به دغدغه‌ی مهم سلامت انسان‌ها بوده است، از دیدگاه‌های مختلف پزشکی، مذهبی و حقوقی مورد بررسی قرار گرفته است.

با توجه به اینکه فقه با همه‌ی ابعاد زندگی انسان، از جمله بدن او ارتباط نزدیکی دارد، پس به صراحت می‌توان گفت مسائلی همچون پیوند عضو، اهداء عضو و قطع عضو صرفاً جزء مسائل پزشکی نیستند؛ بلکه به عنوان مسائلی مهم در حوزه‌ی فقه و حقوق مورد بررسی قرار می‌گیرند.

«پیوند عضو یعنی اینکه تمام یک عضو یا بخشی از یک عضو از بدن فردی خارج کنند و در بدن فرد دیگر بگذارند. هدف از پیوند، جایگزین کردن یا ترمیم عضو صدمه دیده یا از کار افتاده در شخص گیرنده است»^۱.

امروزه احیاء و نجات جان انسان‌ها رابطه‌ی مستقیمی با توان علمی و پزشکی کشورها در پیوند اعضا دارد. سالیانه هزاران نفر دچار نارسایی قلبی یا کلیوی یا کبدی و ریوی می‌شوند که با انجام دادن پیوند می‌توان آنها را از خطر حتمی مرگ یا نقص عضو نجات داد. در کشورهای مختلف برای بیماران قلبی و کلیوی لیست انتظار تشکیل می‌شود تا در صورت اهداء عضو توسط افراد یا قطع عضو از فردی که دچار مرگ مغزی شده به سرعت و سهولت فردی که در اولویت پیوند قرار دارد، انتخاب گردد.

لازم به ذکر است که پیوند به دو صورت کلی پیوند از انسان زنده یا پیوند از انسان مرده و شخصی که دچار مرگ مغزی شده انجام می‌گیرد، توجه به این نکته ضروری است که در مورد پیوند از فرد متوفی یا فردی که دچار مرگ مغزی شده است، شبهات و اشکالاتی در فقه و حقوق مطرح می‌گردد. بنابراین باید جواز یا عدم جواز این نوع پیوندها به دقت بررسی شود؛ تا مشروع و قانونی بودن این نوع از پیوند به روشنی معلوم گردد و بتوانیم از مشکلات ناشی از غیر قانونی بودن و نامشروع

۱- کیا سالار، دکتر رضا: مقاله‌ای در خصوص پیوند اعضا پایگاه جامع اطلاعات پزشکی-۹۳/۹/۱۶

بودن پیوند مثل سرقت اعضا یا خرید و فروش اعضا ممانعت به عمل آوریم. هر چند که کلیت پیوند عضو با توجه به هدف آن که نجات جان انسان است، از نظر فقه امری جایز و حتی واجب شمرده شده است؛ ولی از آنجایی که فقه وظیفه دارد بستر قانونی و شرعی علوم جدید به خصوص پزشکی را ایجاد کند تا با بستر سازی مناسب جلوی ایجاد وقفه در راه علم پزشکی گرفته شود؛ پس بررسی این گونه مسائل در عالم فقه و حقوق یکی از مهمترین ضروریات این رشته است؛ که با سعی و تحقیق در این راه در مسیر نجات جان انسان ها گامی مهم برداشته شود. پایان نامه ی حاضر به بررسی پیوند عضو از منظر فقه امامیه و حقوق ایران می پردازد.

بیان مسئله

پیوند عضو یکی از جدیدترین دستاوردهای علم پزشکی برای جامعه ی انسانی بوده است که برای نجات جان انسان ها یا ریشه کن کردن عضو بیمار به کار می آید. گاه تنها راه درمان بیماری، قطع عضو آسیب دیده و جایگزین کردن آن با عضوی جدید است و گاهی تنها راه زنده ماندن یک فرد، پیوند عضو می باشد. چگونگی انجام پیوند عضو یک امر تخصصی پزشکی است؛ اما بررسی احکام و پیامدهای حقوقی این امر در حوزه ی فقه و حقوق می گنجد.

در کشورهای اسلامی با توجه به خاستگاه دینی قوانین از یک سو و قانونی بودن این عمل از سوی دیگر مشروعیت آن همواره مورد ارزیابی اندیشمندان بوده است. در ایران نیز همچون سایر کشورهای جهان پیوند اعضا مسئله ای حیاتی در عالم پزشکی محسوب می شود. گذشته از این که دانشمندان کشور ما در مسیر هموار کردن این علم با قوانین مذهبی مشکلاتی داشته اند؛ ولی اکنون پیوند اعضایی مثل قلب، کلیه، قرنیه و کبد از انسانی به انسان دیگر صورت می گیرد.

در راستای پیوند عضو سؤال هایی مطرح می شود که فقها و حقوقدانان نمی توانند در این باره سکوت اختیار کنند. به دلیل ضرورت پاسخگو بودن بر این سوالات که به دلیل ارتباط عمیق فقه با زندگی و نیز جسم و جان انسانها می باشد، علما و فقهای اسلامی حکم این مسایل نو ظهور را از بین منابع فقهی استخراج کرده و بیان می کنند.

گاه لازم می شود انسان برای حفظ کلیت جسمانی خود قسمتی از بدنش را قطع کند و اندام های جایگزین را بجای اندام های اصلی خود بگذارد. معمولاً افراد حاضر می شوند برای زنده ماندن

اعضای خانواده شان، عضوی از بدن خود را قطع کنند و به فرد بیمار اهدا کنند؛ همانند اهدای کلیه از طرف پدر برای فرزند. نوع دیگری از اهداء، اهدای خیر خواهانه است که فرد به طور داوطلبانه و بدون هیچ گونه رابطه‌ی خویشاوندی یا درخواست مالی اقدام به این کار می‌کند. در کشور ما طرحی به عنوان طرح ایثار وجود دارد که دولت تصمیم گرفته است تا هدیه ایثار را تا یک میلیون تومان به فرد اهدا کننده بدهد و مسئولیت این امر بر عهده‌ی بنیاد امور بیماری‌های خاص که نهادی عمومی غیر دولتی است گذارد؛ این هدیه به هر کسی که کلیه‌ی خود را اهدا کرده باشد، قابل پرداخت است. و معنای هدیه ایثار این است که فردی که آگاهانه برای نجات هم‌نوع خویش کلیه‌ی خود را، اهداء می‌کند قابل ستایش و قدردانی است.^۱ این تصمیم با نظر رئیس جمهور وقت اتخاذ شد. ریاست محترم جمهور وقت در این باره می‌گوید: «اقدام انسانی اهدای کلیه در حد ایثار و از خود گذشتگی است و انسان‌های بزرگوار به این کار اقدام می‌کنند. دولت در گذشته تصمیم گرفت بنابر وظیفه‌ی خود به این گونه افراد که نیازمند هستند به عنوان جایزه و تقدیر مبلغی را بپردازد و این سنت خوبی است که امیدواریم همچنان ادامه پیدا کند.»^۲

نوع دیگری از اهدای داوطلبانه، اعلام رضایت فرد برای قطع عضو و پیوند پس از مرگ مغزی است که این کار با انجام آزمایشات در بیمارستان و پر کردن فرم اهدا و دریافت کارت اهدا از طرف بیمارستان صورت می‌گیرد؛ که طی این قرارداد رسمی فرد به طور قانونی رضایت خود را برای اهدای عضو، اعلام می‌دارد.^۳ البته لازم به ذکر است این نوع از اهدا در کشور ما به صورت ذکر شده انجام نمی‌گیرد و تنها برخی کشورها هستند که فرایند پیوند عضو را با تهیه کارت اهدا و ایجاد بانک اعضا طی می‌کنند؛ اما در کشور عزیز ما علی‌رغم اینکه فردی کارت اهدای عضو داشته باشد ولی اولیای دم او رضایت به اهدای عضو برای پیوند را ندهند، عمل پیوند عضو انجام نخواهد شد.^۴

پیوند عضو به دو نوع کلی: ۱- پیوند از انسان به انسان و ۲- پیوند از غیر انسان (حیوان، عضو مصنوعی) به انسان تقسیم می‌شود. نوع اول، خود نیز به چند صورت تقسیم می‌شود: ۱- پیوند از انسان به خودش ۲- پیوند از انسان به انسانی دیگر. نوع اخیر که همان پیوند عضو از انسانی به انسان

۱- لاریجانی، دکتر باقر: نگرشی جامع بر پیوند اعضا، ص ۱۸۳.

۲- هاشمی رفسنجانی، علی اکبر [سخنرانی]: نشریه‌ی بنیاد امور بیماری‌های خاص ۱۳۷۷؛ پیش شماره ۲: ۱۰-۱۱.

۳- لایحه‌ی اهدای اعضای آمریکا مصوب: ۱۹۶۸.

۴- پرسش و پاسخ‌های فرایند اهدا: پایگاه اطلاع رسانی فراهم آور اعضای پیوندی، تاریخ: ۱۳۹۴/۱۱/۱۸.

دیگر است به سه صورت قابل توسعه است: ۱- پیوند از انسان زنده، ۲- پیوند از انسانی که دچار مرگ مغزی شده است، ۳- پیوند از انسان مرده (جسد)

با توجه به اینکه اشکال مختلف پیوند عضو، دارای ابهامات فقهی و حقوقی می‌باشد، برای پاسخگویی به شبهات و اشکالات وارد شده در حوزه پیوند اعضا باید انواع پیوند به طور جداگانه مورد بررسی قرار گیرد؛ تا نظر شفاف فقهای امامیه و حقوق ایران از لابلای روایات و کتب فقهی و متون حقوقی استخراج گردد و این همان کاری است که محقق در صدد انجام آن است.

ضرورت تحقیق

توجه به این نکته ضروری است که برای انجام انواع پیوند عضو، لازم است مجوزهای قانونی و شرعی را کسب نمائیم؛ تا همانند سایر کشورهای جهان از این ابزار مهم پزشکی دنیا برای نجات جان انسان‌ها استفاده کنیم. اهمیت این تحقیق زمانی روشن می‌شود که در خصوص کند بودن سرعت پیوند عضو در ایران از لحاظ مراحل اداری و قانونی تأملی بکنیم. در حال حاضر در کشور ما قانون جامع و صریحی درباره‌ی انواع پیوند وجود ندارد. لذا ضروری است پایان نامه‌ای تحت این عنوان مورد بررسی قرار گیرد و نظر شفاف و قاطع فقه را در اختیار قانونگذار قرار دهد. پس رفع ابهامات شرعی بر سر مسأله‌ی پیوند عضو که وظیفه‌ی دانش فقه است، کمک شایانی برای تدوین قانونی کامل و جامع خواهد کرد.

مسئله‌ی پیوند عضو در ابتدا موضوعی پزشکی به نظر می‌رسد که باید پزشکان متخصص در این باره تحقیق بنمایند ولی با دقت نظر در اینکه هر آنچه به انسان و زندگی انسان مرتبط است، فقه نیز در آن دخیل و مرتبط است پس بررسی موضوعاتی نظیر پیوند عضو نیز یک امر صرفاً پزشکی نبوده بلکه باید ابعاد حقوقی آن در حیطه‌ی فقه مورد بررسی قرار گیرد و با در نظر گرفتن ویژگی پویایی فقه لزوم حرکت همگام فقه با سایر دانش‌ها ایجاب می‌کند که هیچ پرسشی در این زمینه بی پاسخ نماند. پس محقق بر خود واجب می‌داند، کلیت انواع پیوند عضو را از منظر حقوق ایران و فقه امامیه با رویکردی تطبیقی به طور کامل بررسی کند و پیشنهادهای احتمالی را ارائه دهد.

اهداف تحقیق

هدف از این تحقیق، تطبیق مواضع فقها و حقوقدانان در مورد انواع پیوند و مسایلی در این خصوص، می‌باشد.

با توجه به این که مسأله‌ی پیوند عضو یکی از جنجالی‌ترین بحث‌های عالم پزشکی و حقوقی محسوب می‌شود و اختلاف نظرهای زیادی در این باب وجود دارد. به علت چند بعدی بودن، از جنبه‌های مختلف پزشکی؛ اخلاقی، فقهی و حقوقی مورد بررسی قرار می‌گیرد. جمع بندی این نظرات نیز هدف دیگر این تحقیق به شمار می‌آید.

از طرف دیگر خیل کثیری از بیماران نیازمند به پیوند عضو در انتظار زندگی دوباره هستند. در سالهای اخیر در این رابطه سمینارهای متعددی برگزار شده و به سابقه‌ی تاریخی، ابعاد و جایگاه حقوقی آن در قانون ایران و جایگاه فقهی آن اشاراتی شده است. اما با این حال هنوز مسائل بسیاری در زمینه پیوند اعضا وجود دارد که مورد تحقیق قرار نگرفته است. لذا پرداختن به این مسائل انگیزه‌ی دیگری برای انتخاب این موضوع است.

سوالات تحقیق

- ۱- از دیدگاه فقهای امامیه، ماهیت پیوند عضو یک انسان به انسان دیگر چیست؟
- ۲- مستند قانونی در ایران در مورد پیوند عضو از بدن انسان مرده یا مرگ مغزی چیست؟
- ۳- وجه اشتراک فقها و حقوق دانان در مسأله‌ی پیوند عضو چیست؟

فرضیات تحقیق

- ۱- از دیدگاه فقهای امامیه ماهیت فقهی پیوند عضو، جعله است.
- ۲- ماده واحده‌ای در تاریخ هفدهم فروردین ماه سال یک هزار و سیصد و هفتاد و نه مشتمل بر سه تبصره توسط مجلس شورای اسلامی تصویب گشته است که دلالت بر مشروعیت و جواز این نوع پیوند را دارد.

۳- کلیت پیوند عضو هم در فقه امامیه و حقوق ایران مجاز دانسته شده است.

۴- اما اختلاف نظر فقها و حقوق دانان در خصوص پیوند عضو بر سر مسائلی از قبیل: تفکیک آرا از لحاظ تجویز یا منع پیوند اعضای مبتلایان به مرگ مغزی، جواز یا عدم جواز در پیوند عضو پس از قصاص، تفکیک از لحاظ تاثیر رضایت و وصیت شخص یا رضایت ولی او برای انجام پیوند و تفکیک آرا از لحاظ جواز یا عدم جواز خرید و فروش اعضا می باشد.

روش تحقیق

روش تحقیق این پایان نامه همانند اکثر مطالعات در حوزه‌ی فقه و حقوق، کتابخانه‌ای و تحلیلی توصیفی است. در فرایند نگارش این پایان نامه سعی شده است تا با استفاده از تمام منابع مرتبط با موضوع و ترجمه متون اصلی فقه و مقالات خارجی و منابع اینترنتی به تحقیق جامعی در این زمینه پرداخته شود. هم چنین در طول نگارش پایان نامه به دانشگاه های امام صادق (ع)، تهران، خوارزمی، تبریز (دانشکده علوم پزشکی، پیراپزشکی، حقوق، الهیات) و ساختمان ملی علوم و اطلاعات ایران (ایران داک) مراجعه شده و پایان نامه‌های مشابه مورد مطالعه قرار گرفته است.

سامان دهی تحقیق

این پایان نامه در دو فصل تنظیم شده است که پس از بیان کلیات پایان نامه، فصل اول به شناسایی موضوع می پردازد و شامل پنج بخش است. بخش اول در مورد مفهوم پیوند عضو و انواع پیوند عضو، بخش دوم در مورد شیوه های پیوند عضو، بخش سوم در مورد تاریخچه ی پیوند عضو، بخش چهارم در مورد کاربرد پیوند عضو در دنیای امروز و بخش پنجم در مورد رابطه ی انسان با اعضا و جوارحش می باشد.

در فصل دوم موضع فقه امامیه و حقوق ایران در رابطه با انواع پیوند عضو مورد بررسی قرار می گیرد. این فصل نیز شامل سه بخش است. بخش اول در مورد پیوند اعضا از انسان به انسان، بخش دوم در مورد پیوند عضو از حیوان به انسان، و بخش سوم در مورد پیوند اعضای مصنوعی به بدن انسان می باشد. بخش اول که پیوند عضو از انسان به انسان مورد بررسی قرار می گیرد، شامل پنج گفتار می باشد. گفتار اول در مورد پیوند عضو از انسان به خودش، گفتار دوم در مورد قطع عضو

از انسان زنده برای پیوند به انسان دیگر و گفتار سوم در مورد پیوند اعضای محکومان به حد و قصاص و گفتار چهارم در مورد پیوند عضو از فرد مرگ مغزی و گفتار پنجم در مورد اهداء عضو در فرد فوت شده می باشد. این فصل با نتیجه گیری پایانی و ذکر منابع و مآخذ به پایان می رسد.

فصل اول

شناسایی موضوع

۱- مفهوم پیوند عضو و انواع آن

پیوند عضو یعنی اینکه تمام یک عضو یا بخشی از یک عضو را از بدن فردی خارج کنند و در بدن فرد دیگر بگذارند. انتقال دادن یک عضو و بافت سالم از دهنده به گیرنده‌ای که دارای عضو بیمار است، مفهوم کلی و عمومی پیوند عضو می باشد. در این خصوص گفته شده است:

«پیوند اعضا یکی از جدیدترین و در عین حال موفق‌ترین روش‌های درمانی در بیمارانی است که مبتلا به بیماری‌های لاعلاج همچون نارسایی کلیه، سیروز کبد و یا آرترزی مجاری صفراوی یا بیماری‌های پیشرفته قلبی هستند و با درمان بهبود نمی‌یابند. پیوند اعضا افق جدیدی را در عالم جراحی باز نموده است»^۱.

به این پیشرفت عالم پزشکی که بازگرداننده‌ی حیات برای تعدادی از بیماران و بهبود بخش زندگی برای تعدادی دیگر از هم‌نوعان است از نظرگاه‌های متفاوت می‌توان نگرست. در مبحث اول از فصل اول قصد داریم، مفهوم پیوند عضو را از سه دید پزشکی، فقهی و حقوقی بررسی نماییم. لازم است در ابتدا انواع پیوند عضو ذکر شود تا با اقسام اعضای قابل پیوند و انواع پیوند آشنا شویم.

پیوند عضو یک تقسیم‌بندی کلی دارد به این شکل که عضو پیوندی یا از انسان دریافت می‌شود یا از غیر انسان. دریافت عضو پیوندی از انسان به سه نوع تقسیم می‌شود. اینگونه که پیوند عضو یا از انسان زنده است و یا از فرد مبتلا به مرگ مغزی و یا از جسد است. پیوند عضو از انسان زنده

^۱عباسی، محمود: مجموعه مقالات اخلاق پزشکی، پیوند اعضا، جلد ۱، ۱۹۵

نیز، خود تقسیماتی دارد به این شکل که پیوند یا از انسان به خودش می باشد که اتو گرافت^۱ نام دارد و یا از انسانی به انسان دیگر، هموگرافت^۲. پیوند از انسان به خودش مثل اینکه قسمتی از رگ پا را بردارند و به رگ های اصلی قلب پیوند بزنند.

اما پیوند از انسانی به انسان دیگر شرایطی دارد؛ که از جمله رضایت و اطلاع فرد دهنده ی عضو می باشد. مثال بارز این نوع پیوند، اهداء کلیه توسط فردی که دارای دو کلیه سالم است به کسی که از نارسایی شدید کلیه رنج می برد و با دیالیز به زندگی خود ادامه می دهد، و یا پیوند قسمتی از کبد و ریه می باشد. این قسم از پیوند خود به جهت اهمیتی که دارد مشتمل بر تقسیمی دیگر است به این صورت که دهنده ی زنده نیز خود بر مبنای خویشاوند بودن یا غیر خویشاوند بودن با گیرنده ی عضو، کودک یا بالغ بودن دهنده، سلامت عقلی و روحی وی هنگام تصمیم گیری برای اهداء، جنین یا نوزاد بودن دهنده، ضمایم جنینی به عنوان منبع پیوند و همینطور نوزادان محکوم به مرگی نظیر مبتلایان به آنانسفالی مباحث گسترده ای را موجب می شود.^۳

برای پیوند عضو از انسان (زنده، جسد، مرگ مغزی) تقسیم بندی مهم دیگری بر مبنای نوع عضو پیوندی مطرح می شود؛ به این صورت که می توان براساس قابل ترمیم بودن یا نبودن عضو پیوندی و همین طور جفت یا منفرد بودن آن، اعضای مورد استفاده برای پیوند را به سه دسته تقسیم کرد.

دسته اول: شامل اعضای قابل ترمیم مانند خون و مغز استخوان. در حال حاضر این نوع پیوند به طور کامل از فرد زنده صورت می گیرد.

دسته دوم: شامل اعضایی است که غیر قابل ترمیم بوده و در عین حال جفت هستند؛ مانند قریه، کلیه و ریه. این اعضا قابل پیوند از جسد و فرد زنده می باشند.

^۱ Auto graft
^۲ Homo graft

^۳ آلاریجانی، باقر: نگرشی جامع بر پیوند اعضا، ۱۳۰